

Samlingen etter Ola Sæther ved Arkiv i Nordland

Ola Sæther (1934-2014) var offiser, historiker, og jobbet i over tre tiår som konservator ved Nordlandsmuseet i Bodø. Gjennom mange år samlet han informasjon om pomorhandelen og nordmenn som emigrerte til Nordvest-Russland siste halvdel av 1800-tallet og fram til den russiske revolusjonen i 1917. Dette arbeidet resulterte i flere historiske artikler, men også i en stor samling med informasjon om "Kolanordmennene". I samlingen finnes det kartotekkort og famileregister med oversikt over de emigrantene Sæther sporet opp. Her finnes det også fotografier og kilder som avisartikler og papirer fra Utenriksdirektoratet. Sæther gjorde også flere intervjuer med informanter.

Høsten 2022 fikk Arkiv i Nordland midler fra Norsk Kulturråd for et prosjekt hvor kartotek kortene, lydopptakene og fotografiene ble digitalisert. Gjennom digitalisering og registrering av metadata er samlingen nå lettere tilgjengelig for publikum. Informasjonen Sæther samlet inn kan være av stor interesse for slektsforskere, historikere og andre som ønsker å finne ut mer om de norske emigrantene til Nordvest-Russland.

«Kolanordmennene»

Siste halvdel av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet var en tid med store migrasjonsbølger. Mange nordmenn emigrerte til Nord-Amerika, mens det innad i Norge også oppsto migrasjonsbølger nordover. Samtidig foregikk det en migrasjon som har fått mindre oppmerksomhet enn den amerikanske, nemlig de nordmennene som dro østover. De ble lokket av tilbud om muligheter til å drive både fiske og handel, og slo seg ned ved kysten på Kolahalvhøya.

De norske migrantene holdt kontakt med hjemlandet, noe Ola Sæther blant annet fant dokumentasjon på i kirkebøker fra Vardø. Da den russiske revolusjonen kom, var det flere av de norske migrantene som flyttet hjem. Revolusjonen i 1917 førte til at nordmenn ble tvunget til å ta russiske statsborgerskap, de mistet eiendommene sine, ble innkalt til krigstjeneste og grensene mellom nabolandene i nord ble stengt. Sæthers samling belyser også situasjonen familiene som valgte å bli værende ble møtt med. Her finner vi lister over noen av de som ble fengslet eller henrettet i løpet av Sovjetunionens tidlige tiår. Hos Arkiv i Nordland hadde vi et håp om at listene kanskje viste navn på arresterte kolanordmenn, men å ha fått oversatt listene, viste det seg at listene viste navn på høytstående militære, politikere, forfattere, lærere og andre arresterte uten noen åpenbar tilknytning til Norge eller kolanordmennene.

Samlingen

Samlingen etter Ola Sæther kan deles inn i tre tematiske deler. I tillegg til materialet om Kolanordmennene, inneholder samlingen også materiale om andre verdenskrig og om Libanon og Sæthers egen deltakelse i FN-styrker der. Materialet om andre verdenskrig tar særlig for seg "Bøffelmarsjen", det vil si de tyske styrkenes framrykking nordover mot Narvik våren 1940.

Den delen av samlingen som tar for seg de norske emigrantene, består av dokumenter i flere ulike formater. Her finner vi både kartotek, foto, lydopptak, brev, manus til artikler og foredrag, og Sæthers egne notater. Som i de fleste arkiv har dette materialet blitt ordnet slik at det er

sortert inn i noen hovedkategorier. Sæthers samling har blitt delt inn i saksarkiv, kartotek kort/register og lyd/foto.

Saksarkivet består i all hovedsak av skriftlige dokumenter. Her finner vi kopier av relevante kilder, blant annet fra Utenriksdepartementets arkiv, kirkebøker og russiske brev og avisartikler. For Sæther hadde disse kopiene om mulig enda større betydning for forskningen enn det en tilsvarende samling vil ha for dagens forskere. Innsamlingen ble i all hovedsak gjort i tiden før internett var allment tilgjengelig. Søk i arkiv foregikk manuelt, og digitale løsninger eksisterte ikke. Å samle kopier av kildemateriale på et lett tilgjengelig sted kunne derfor lettet jobben for en arbeidende historiker betraktelig. Sæther hadde også en annen viktig grunn til å samle på kopier av viktige dokumenter. Som Morten Jentoft skriver i introduksjonen til boka *De som dro østover: Kola-nordmennenes historie*, jobbet Sæther også på en tid da tilgangen til informasjon østfra kunne være vanskelig å få tak i. Reiser til og kontakt med folk i Sovjetunionen var ikke helt enkelt å ordne under den kalde krigen. Siden forholdet til Russland igjen har kjølnet betraktelig siden konflikten i Ukraina spisset seg til i 2022 er nok dette en virkelighet dagens historikere og slektsforskere også risikerer å kjenne på i arbeid med russiske kilder.

For slektsforskere vil kartotekregisteret være en spennende del av samlingen. Her har Sæther lagd kartotek kort med de «kolanordmennene» han har sporet opp. Her har kirkebøker fra Vardø vært en viktig kilde. Det kan se ut som at mange av de norske utvandrerne barn ble hjemmedøpt i emigrantbosetningene i Russland, men at denne dåpen ble bekreftet i kirka i Vardø neste gang familien reiste til Norge. Det samme virker å ha vært tilfellet også for ekteskap og dødsfall. Siden kirkebøkene registret er basert på også oppga flere opplysninger om de aktuelle personene, betyr dette at kartotek kortene gjør det mulig å finne både familiemedlemmer, bosted og annen informasjon slik at man kan følge familiene som valgte å emigrere østover.

Arkivet inneholder også fotografier. Noen av disse er private bilder fra reiser og lignende, men det er også et antall eldre bilder av norske emigranter. En del av disse ser ut til å være tatt hos fotograf i Vadsø, noe som også er med på å understreke forbindelsene byen hadde med det norske utvandrer miljøet i øst. Ola Sæther mottok også kopier av fotografier fra sine informanter. Disse er også i samlingen.

Samlingen inneholder også flere lydopptak. Dette inkluderer intervjuer med folk som vokste opp i Russland, eller som på andre måter hadde historier om kontakt med russere og kolanordmenn. Enkelte av opptakene er også helt eller delvis på russisk, eller inneholder eksempler på regler eller enkeltord.

Ola Sæther

Ola Hodne Sæther (1934-2014) ble født i Kristiansund på Nordmøre. Han tok hovedfag i nyere russisk historie ved Universitetet i Oslo. Etter studiene jobbet han i tre år ved Universitetets myntkabinett før han ble ansatt som konservator ved Nordland Fylkesmuseum (Nordlandsmuseet) i 1967. Han jobbet ved Nordlandsmuseet fram til 1999.

Den digitaliserte samlingen etter Ola Sæther

På Digitalarkivet.no finner man kartotek med registre fra Vardø kirkebøker:

- AIN/A-12/118/ L0001/0001 Register fra Vardø kirkebøker: Utflyttet, døpte, konfirmerte.: Døpte, 1876 – 1906: <https://media.digitalarkivet.no/view/247232/1>
- AIN/A-12/118/ L0001/0002 Register fra Vardø kirkebøker: Utflyttet, døpte, konfirmerte.: Konfirmerte, 1855 – 1904: <https://media.digitalarkivet.no/view/251320/1>

Et utvalg av Ola Sæthers artikler om kolanordmenn:

- «Om norske kolonister på Murmankysten», i *Ottar* nr. 94-95, 1977.
- «Nordmenn på Murmankysten. En norsk koloni i Russland», i *Pomor: Nord-Norge og Nord-Russland gjennom tusen år*, 1992.
- «Wistbrødrene på Murmanskysten. En beretning om utvandring fra Korgen», i *Årbok for Helgeland 1994*.